

Strategije verbalnog razgraničavanja višestrukih ekvivalenata (na primjeru srpsko-engleskih rječnika)

Danko Šipka (Chandler/Arizona)

Pojmovna mapa

Višestruki ekvivalenti vid su leksičkog anizomorfizma, koji opet proizlazi iz činjenice da “In the extralinguistic world there are no clear-cut borderlines or distinctions. The lines between certain categories are only drawn in a specific language.” (Lipka 1992: 49). Kada se rečene granice ne podudraju u dva jezika, javlja se višestruka ekvivalencija u smislu da jednoj riječi u jednom jeziku odgovara više ekvivalenata u drugom, kako je, na primjer, u slučajevima tipa eng. *friend* prema srpskom *prijatelj* i *prijateljica* usljed toga što engleski u ovom slučaju ne razlikuje pol (da ovdje zanemarimo sva druga značenja rečene engleske riječi). Problem višestruke ekvivalencije dobro je poznat leksikografima, više puta pretresali su ga najveći metaleksikografski autoriteti, najdirektnije i najkonkretnije u Zgusta (1984), a ovaj problem ima svoje stalno i značajno mjesto i u novijim metaleksikografskim publikacijama, npr. u Yong & Peng (2007: 135–147). U konkretnom leksikografskom poslu višestruka ekvivalencija između odredišnog jezika (L1) i ciljnog jezika (L2) postavlja tri temeljna problema:

- a. Kada se moraju izdvojiti višestruki ekvivalenti i koji je nivo preciznosti u njihovom izdvajanju,
- b. Kako govorniku L1 naznačiti kada da u produkciji koristi koji ekvivalent,
- c. Kako govorniku L2 nedvosmisleno naznačiti koje je značenje svakog od ekvivalenata.

Samo prva dva problema vežu se isključivo za višestruku ekvivalenciju, treći problem javlja se kod svih ekvivalenata, dobro je poznat u metaleksikografiji,

a postoje i alati za njegovo prevazilaženje, npr. <http://www.asusilc.net/dict.htm>. Trećim pomenutim problemom ovdje se nećemo baviti.

Prvi pomenuti problem u najvećem broju slučajeva je jasan, npr. moramo u engleskom izdvojiti i *arm* i *hand* za *ruka* jer nijedna od pomenutih leksema ne pokriva ukupnost značenja srpske lekseme (da se zadržimo samo na njenom osnovnom značenju). Problemi nastaju kada se uz čisto designacijski javi i neki drugi anizomorfizam, npr. da li za srpsko *ada* treba dati engleski ekvivalent *ait*, *eyot*, koji je izuzetno rijedak i koji ogroman broj engleskih govornika neće razumeti ili dati dva ekvivalenta (*river*) *island* i (*lake*) *island*, koji će svima biti poznati. Ni ovaj problem nije u polju interesa ovog rada.

Ono čime se ovdje bavimo jeste na koji način se govornicima L1 ukazuje na to kada upotrebljavati koji ekvivalent. Strategija verbalnog razgraničavanja rukovodi se četirima osnovnim ciljevima:

- a. nedvosmislenost,
- b. potpunost,
- c. kratkoća,
- d. brzina prepoznavanja.

Drugim riječima, napomena treba da ukaže samo na one situacije gdje se dani ekvivalent koristi, na sve takve situacije, treba da bude što kraći i da korisnik u najkraćem mogućem roku prepozna o čemu se radi.

Prije nego što se okrenemo konkretnim strategijama verbalnog razgraničavanja, predstavimo osnovne karakteristike rječničkog projekta, čiji su rečne strategije dio, u cilju naznačavanja njihovog konteksta.

Opis projekta

Ovaj rječnik od oko 25 hiljada odrednica u jednom i isto toliko u drugom smjeru namijenjen je, između ostalih, onima koji uče srpski i nalaze se na nivou 1 i 2. Bitna karakteristika ovog rječnika jeste to da su višestruki elementi segregovani direktnim napomenama, što onda uklanja potrebu navođenja primera u mnogim slučajevima, npr.: U primerima 1 i 2 pokazano je ovo navođenje u srpsko-engleskom rečniku (on služi srpskim govornicima za produkciju) i englesko-srpskom (on služi engleskim govornicima za produkciju):

- (1) **br̄id** *a +ov m*
 1 blade [oštrica]
 2 edge [ivica]
 3 crest [planinski greben]
 R: = ÷vica

- (2) <!!!> **port** [pɔrt | port] *N* ~*s*
 1 luka [seaport]
 2 porto [wine]
 3 leva strana /broda ili aviona/ [larboard]
 4 port [computing]
 5 okno /broda ili oklopnog vozila/ [porthole]
 1 ~ *authority* lučka uprava, ~ *charges, dues* lučka taksa, ~ *of distress* luka
 pribežišta, *to clear a* ~ isploviti iz luke

Druge bitne karakteristike ovoga projekta jestu to da se navode povezane riječi, u primjeru 1 sinonim *ivica*, da se svaki ekvivalent daje u novom redu i da su višerečne lekseme odvojene od ekvivalenata – obje ove tehnike imaju cilj da je odrednica preglednija i da se ekvivalent lakše i brže pronade. Obilježavaju se i tzv. lažni ekvivalenti (znak <!!!>), itd.

Strategije razgraničavanja

U predstavljenom rječničkom projektu, kako se i vidi iz prethodnog dijela, napomene su davane na L1 jer su namijenjene govornicima tog jezika. U toku izrade rukovođeno se predstavljenim četirima načelima (jednoznačnost, potpunost, kratkoća, brzina prepoznavanja), kako u osnovnoj obradi, tako i u prečišćavanju. Istraživanje koje ovdje predstavljamo zasniva se na eksportu i analizi polja rječničke baze podataka koja sadrže napomene namenjene verbalnom razgraničavanju ekvivalenata.

Udio višestrukih ekvivalenata u ovom leksikografskom projektu predstavljen je u tabeli 1:

Srpsko-engleska strana	Višestruka ekvivalencija	Ukupno	Postotak
Odrednica	7 520	24 698	30 %
Smislova	19 678	36 135	54 %
Englesko-srpska strana			
Odrednica	12 235	31 137	39 %
Smislova	33 415	51 294	65 %

Tabela 1: Udio višestrukih ekvivalenata

Osim navedena četiri principa nije bilo nekog unaprijed određenog obrasca za formulisanje napomena u razgraničavanju ekvivalenata. Cijeli postupak išao je zapravo odozdo prema gore, cilj je bio da se u svakom pojedinačnom slučaju izvrši što je efektivnije moguće razgraničenje. Stoga i ne čudi činjenica da je broj unikalnih napomena veliki, a da je takav i broj napomena koje se koriste samo jedanput. Na srpsko-engleskoj strani postoji 10 097 jedin-

stvenih napomena, od kojih se 55.04 % koristi svega jednom. Na englesko-srpskoj strani postoji 20 739 jedinstvenih napomena, od kojih se 49.8 % koristi svega jednom.

U oba smjera ovog rječnika izdvajaju se pojedini obrasci ponavljanja. U oba slučaja veoma je visoko razgraničavanje bez teksta, samo upotrebnom etiketom. Na englesko-srpskoj strani takav način razgraničenja javlja se 719 puta dok je na srpsko-engleskoj strani prisutan 258 puta.

Tipičan primjer takvog razgraničavanja javlja se u slučajevima varijantskog raslojavanja, npr.:

agàva ē f

1a. agave <Br.>

1b. century plant <Am.>

ili:

spinach ['spɪnɪtʃ | spinič] *N-UNC*

1. spanać <ESerb>

2. špinat <WSerb>

Postoji naravno i niz drugih upotrebnih etiketa samo što je njihova upotreba relativno mala u rječniku ovog obima gdje je ogromna većina značenja funkcionalno neraslojena. Pretpostavlja se da će upotreba ovog načina razgraničavanja biti znatno veća u planiranom projektu rječnika od 90 hiljada odrednica.

Sljedeći veoma čest kvalifikator koji se javlja na obe strane rečnika jeste uopšteno značenje (705 puta na srpsko-engleskoj i 253 puta na englesko-srpskoj strani). Radi se o slučajevima kada postoji ekvivalent koji se može koristiti u svim ili gotovo svim kontekstima, ali postoji jedan ili više specifičnih konteksta gdje je običniji i prikladniji specificirani ekvivalent. To se može vidjeti iz sljedećeg primjera:

cèpelīn a m

1. blimp [uopšteno]

2. zeppelin [istorijski]

ili:

čètkica ē f

1. brush [uopšteno]

2. paintbrush [za slikanje]

1. ~ za brijanje shaving brush; ~ za nokte nail brush; ~ za nešto Acc sth. brush
{~ za zube toothbrush}

Sljedeći izuzetno čest kvalifikator je osoba (u odnosu na predmet, životinju, proces, pojavu, itd.). Javlja se 167 puta na englesko-srpskoj i 138 puta na srpsko-engleskoj strani. Sledeći primer pokazuje ragrančavanje osobe od različitih drugih entiteta:

dànguba ē fm

1. idler, loafer, do-nothing [osoba]
- 2a. waste of time, idling, idleness, loafing [vreme nerada]
- 2b. late fee [novčana kazna]
- 2c. useless hobby, useless activity [aktivnost]

Naredni veoma čest obrazac jeste doslovno značenje, koje se kombinuje ili sa naznakom „metaforički“ ili sa konkretnim opisom metafore. Naznaka doslovno javlja se u 71 put na englesko-srpskoj i 392 puta na srpsko-engleskoj strani, npr.:

domoródac róca # m

1. aborigine, native [doslovno]
 2. local resident [meštanim]
- R: domòrotkinja

Postoji naravno još obrazaca koji se javljaju na obje strane, ali pobrojani su najčešći. Postoje i takvi obrasci koji su karakteristični samo za jednu ili drugu stranu.

Tri najčešća obrasca na englesko-srpskoj strani jesu muškarac u odnosu na ženu, sam u odnosu na nekoga ili nešto te imenica u odnosu na modifikator. U prvom slučaju radi se o parovima tipa *journalist* prema *novinar* i *novinarka*, *friend* prema *prijatelj* i *prijateljica*, *artist* prema *umetnik* i *umetnica*, itd. U drugom slučaju radi se o obrascu parova tipa: *to return* prema *vratiti se* (sam) i *vratiti* (nešto) ili *to remember* prema *setiti se* (sam) ili *zapamtiti* (nešto), itd. U trećem slučaju radi se o primerima tipa *Adriatic* prema *Jadran* (imenica) i *jadranski* (modifikator) ili *advertizing* prema *reklama* (imenica) i *reklamni* (modifikator).

Na srpsko-engleskoj strani dva verbalna obrasca razgraničavanja koji se često javljaju jesu s jedne strane između stabla i biljne vrste odnosno ploda ili kakve druge korisne materije, a s druge strane između životinje i nečega drugog. Takvi su primjeri tipa *jela* prema *fir tree* (stablo) i *fir* (vrsta i građa), *kajsija* prema *apricot* (vrsta, plod) i *apricot tree* (stablo) odnosno *godišnjak* prema *almanac*, *yearbook* (knjiga) i *yearling* (životinja) ili *hermelin* prema *ermine*, *shorttail weasel* (životinja) i *ermine* (*fur*) (krzno).

Zaključci

Sve u svemu, u ukupnoj masi kvalifikatora navedenih obrazaca relativno je malo (na šta ukazuje veći pomenuti procenat kvalifikatora koji se javljaju samo jednom). Neki od formalnih karakteristika naznačavanja, prije svih oni koji su pomenuti u prethodnom dijelu, mogu biti korisni da se pomenu u obuci leksikografa i njihovoj pripremi za rad a neki su od koristi i onima koji uče engleski odnosno srpski kao strani jezik. Nema, međutim, ni neke

direktne korespondencije među suštinskim obrascima višestruke ekvivalencije, koji su obrađeni u Šipka (2008) niti su postojeći obrasci verbalnog naznačavanja neka velika pomoć u stvaranju efektivne strategije razgraničavanja. U tom smislu su rezultati provedenog istraživanja negativni. Ono što garantuje efektivno razgraničavanje nije neka globalna strategija niti pokušaj podvođenja konkretnih primjera pod nju, nego djelovanje na mikronivou i dosljedno primjenjivanje četiri navedena načela (jednoznačnosti, potpunosti, kratkoće i brzine prepoznavanja) u svakom konkretnom primjeru.

Literatura

- Lipka, Leonhard (1992) *An Outline of English Lexicology*, Tübingen: Gunter Narr.
- Šipka, Danko (2008) Polychronism vs. Monochronism as a Predictor of Lexical Anisomorphism, in: Tilman Berger (ed.), *Morphologie, Mündlichkeit, Medien*, Hamburg: Dr. Kovač, p. 277–284.
- Yong, Heming and Jing Peng (2007) *Bilingual Lexicography from a Communicative Perspective*, Amsterdam: John Benjamins.
- Zgusta, Ladislav (1984) Translational Equivalence in the Bilingual Dictionary, in: Hartmann, Reinhard R. K. (ed.). *LEXeter '83*. Tübingen: Niemeyer, p. 147–154.